Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 117 1996

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark
Stockholm: Ulf Boëthius, Ingemar Algulin, Anders Cullhed
Umeå: Anders Pettersson
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till docent Hans-Göran Ekman (uppsatser) eller docent Claes Ahlund (recensioner), Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall först lämnas i form av utskrift, och efter antagning också på diskett. Maskinskrivna texter accepteras inte. Bidrag lämnade senare än 30 juni 1997 kan ej publiceras i *Samlaren* 118 1997.

ISBN 91–87666–11–1
ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1997

Miscellanea

Det bortkomna brevet
En röst ur seklets början

Från en stillsam begynnelse i en ny social verklighet blev »den nya kvinnan» snabbt en uppmärksammad företeelse i Europa, gestaltad och diskuterad »från Wien till London, från München och Heidelberg till Bryssel och Paris» som den franska historikern Michelle Perrot skriver. Oerhörda förväntningar lika väl som skräckfyllda föreställningar knöts till henne, associationerna var såväl erotiska som politiska. Den nya kvinnan skulle visa vägen både till en ny kärlek och till en ny samhällsordning. Gemensamt var, som framgår av Alexandra Kollontays artikel »Den nya kvinnan» 1913, att den som en gång mött och låtit sig drabbas av den nya kvinnan aldrig mer blir densamma.

Gestaltningarna i litteraturen är *svar*, mer eller mindre omtumlade bearbetningar av en verklighet som varslade om djupgående förändringar. Starka och konsekvensrika vittnesbörd i Sverige finns t.ex. från Elin Wägner och Hjalmar Söderberg. Elin Wägner daterar sitt uppvaknande till mötet med rösträttskvinnan Signe Bergman 1908, i en enkät skriver hon om sig själv: »Men den dagen blev hon rösträttskvinna och emedan hon aldrig varit likgiltig, endast motsträvig och sentänkt, måste hon bli det av hela sitt hjärta».[1] För Hjalmar Söderberg kom uppvaknandet 1902/03 med de första kontakterna med Maria von Platen. Så sent som 1922 skriver han till vännen Bo Bergman: »Två saker har gripit mig djupare än allt annat i mitt liv – en olycklig kärlekshistoria 1902–1906 och året 1914», med andra ord Maria von Platen och första världskriget.[2]

I. John, Elin och Maria

1910 var för Elin Wägner året både för rösträtts- och kärleksromanen *Pennskaftet* och för det hastigt påkomna äktenskapet med filosofen och kritikern John Landquist. Efter bara ett par månaders bekantskap gifte de sig i november 1910. Ulla Isaksson och Erik Hjalmar Linder rekonstruerar livfullt i sin Wägnerbiografi de stormande höstmånader som ledde fram till giftermålet. Två ärrade älskande som överrumplas av kärleken i det skånska fiskeläget Arild. För Elin Wägner var ärret en ömt vårdad bruten förlovning fem år tidigare med kollegan på *Helsingborgs-Posten* Hjalmar Jönsson. För John Landquist var det en färskare historia, det ännu knappt avslutade förhållandet med Maria von Platen.[3]

Vad var det för man som med så kort varsel förenade sig med yrkeskvinnan och rösträttskämpen Elin Wägner? Vad hade han för erfarenheter och känsloutrustning att möta henne med? Två källor använder sig Isaksson och Linder av, dels samtida brev från John till Elin, dels ett senare material, ett brev från 1961 där John Landquist redogör för sitt förhållande till Maria von Platen åren 1908–1910. Det senare är skrivet till Sten Rein med anledning av hans avhandling *Hjalmar Söderbergs Gertrud* (1962).

Isaksson och Linder är framför allt intresserade av skiftet, övergången från Maria von Platen till Elin Wägner. Landquists skildring av slutfasen med Maria sammanfattas: »Det kom störningar i förhållandet och år 1909 trodde han det var slut». Läser man brevet, avtryckt i sin helhet hos Rein, framgår det att det först var sommaren 1910 som sådana tankar uppstod hos Landquist. Där står:

> En lycklig månad [januari 1910] följde. Men snart blev hon åter sluten, ojämn till lynnet och ville alltmera sällan se mig. Nu blev jag förbittrad. Vad hade jag nu gjort igen? Värken i nervsystemet från hösten uppenbarade sig åter. Men nu ville jag inte vara med längre. Jag ville inte vidare ha dessa våldsamma kastningar mellan glädje och saknad. Mot sommaren reste hon till sitt föräldrahem vid Herrevadskloster nära Ljungbyhed. Jag fick inte skriva. Det var förklarligt, men hon skrev inte heller själv. Jag tog det som ett tecken på att hon ej längre ville veta av mig.[4]

Det korta referatet hos Isaksson och Linder följs av ett citat från brevet »I aug. 1910 råkade jag i Arild Elin Wägner. Hon intog mig genom sin själs och sitt lynnes jämnhet och behag. Då min förra vän på hösten fick veta detta, blev hon olycklig. Jag hade alltså misstagit mig».

»Hamn efter storm», som en läsare 1962 uttryckte det.[5] Men stormen?

II. Hjalmar och Maria

En som lät sig ryckas med var Hjalmar Söderberg. Intresset för hans kärlek till Maria von Platen har alltsedan Reins avhandling varit stort, berättigat genom den fråga det rymmer om var Söderberg hämtade inspiration till sin nya och djärva kärleksförkunnelse. Vem var det han mötte? Vad betydde hon för den kärlekslära som finns inrymd i några av hans mest centrala verk? Som Bure Holmbäck skriver i den hittills senaste biografin: »Maria von Platen, den litterärt intresserade majorska i Kristianstad som skrev till honom om *Martin Bircks ungdom*, kom att förändra hela hans liv och därtill sätta bestående spår i den svenska litteraturen».[6]

Det var hos Rein som Maria von Platens identitet först avslöjades, officershustrun som lämnade son och make i Kristianstad för att leva ett fritt och självständigt liv i Stockholm. Till hennes kärlekshistorier i huvudstaden hörde förutom Söderberg författarna Henning von Melsted, Gustaf Hellström och John Landquist. I litteraturhistorien har hon fått plats både som en något suspekt kvinna och som gestalten bakom de tre stora kvinnoporträtten hos Söderberg, Helga Gregorius i *Doktor Glas* (1905), dramats Gertrud (1906) samt Lydia i *Den allvarsamma leken* (1912). I all synnerhet har hon kommit att förknippas med den senare av dessa tre.

Den bild som Rein kommer fram till är inte sympatisk. Vid sidan av John Landquists brev använder han sig av tre samtida brev från Maria von Platen till Oscar Levertin. I den konturskiss som tecknas betonas drag som erotisk »företagsamhet», det talas om »flirtighet» och »spel med egna och motpartens känslor». Där Landquist i sitt brev trycker på redbarheten, »oskulden och trofastheten» i Marias väsen, där får man hos Rein snarare intrycket av beräkning och streberaktighet. Den diagnos han stannar för lyder:

> Ett känsloliv, vars »styrka» är lika med »intensitet» men inte med »varaktighet» och därför knappast heller med »djup» har psykologiska namn. Det mest gängse är *hysterisk*, eller bättre då det rör sig om helt normala psykiska fenomen: *hysteroid*.[7]

Bure Holmäck tar upp Maria von Platen till förnyad granskning. Utöver tidigare använt material har han i sin stora biografi från 1988 haft tillgång till ett tiotal brev från Maria von Platen till Henning von Melsted samt dennes egna dagboksanteckningar under det korta förhållandet mellan honom och Maria 1903. Även Holmbäck ser något »flirtigt» och kokett hos henne och antyder drag av beräkning i de upprepade inviterna till berömda män: »Vad ville hon? Hon hade på ett åtminstone delvis liknande sätt närmat sig Hjalmar Söderberg ett och ett halvt år tidigare, och den kontakten hade lett till ett erotiskt förhållande, som nu, juli–augusti 1903, tillfälligt hade avbrutits genom hans resa till Småland».[8]

Å andra sidan finns så John Landquists beskrivning från 1961, starkt positiv. Bure Holmbäck prövar att väga de olika vittnesbörden mot varandra. Svagheten i Landquists brev ligger dels i tidsavståndet, dels i närvaron av en polemisk avsikt, nämligen, som Landquist skriver, att »vederlägga Sven Lidmans svårt felaktiga uppfattning av henne i hans bok Vällust och vedergällning». Sammanfattningsvis skriver Holmbäck om brevet:

> Det är ett fint, nyanserat och kärleksfullt porträtt som John Landquist har gett av sin ungdoms älskade, och det är det hittills mest utförliga vi äger. På många punkter är det också övertygande: man tror att det är sant. Det är inte heller svårt att förstå att flera män kunde attraheras av henne.
>
> Ändå finns det två källkritiska aspekter som måste beaktas: den ena är just det känslomässiga engagemanget (förstärkt av viljan att korrigera Sven Lidmans beskrivning); den andra är tidsavståndet. Även om man kan utgå från att John Landquist är helt uppriktig, att han väl återger sin egen minnesbild, och att hans vittnesmål sålunda äger ett betydande värde, måste man ta hänsyn till att det är avgivet femtio år efter de skildrade händelserna.[9]

Hur mycket trovärdigare skulle brevet vara om det låg nära i tiden och var utan korrigerande biavsikter? Skulle vi då våga tro på den positiva bilden? T.ex., som Landquist skriver, att det var i *Gertrud* och inte *Den allvarsamma leken* som Söderberg kom nära förlagan? Eller den karakteristik som han ger av sin samvaro med Maria:

> Som kvinnlig kamrat var hon fullkomlig. Hon ingav ro och glädje. Aldrig behövde man befara, då man fått inträde i hennes väsens park att någon rival gömde sig bland buskarna. Man mötte alltid bara henne ensam och fri. Det förflutna var dött och framtiden fick komma som den ville. Nuet levde.[10]

III. Ellen, John och Elin

Det var en hårt engagerad journalist och aktivist som John Landquist gifte sig med 1910. På bokhandelsdiskarna låg *Pennskaftet*, en roman som i sitt sköte bar inte endast den nya kvinnan utan även embryot till en ny man, arkitekten Dick Block. Berömt – beryktat – är det brev som Elin Wägner vid den här tiden mottog från Ellen Key. Formellt är brevet är en respons på en förfrågan om ett enkätsvar inför den internationella rösträttskongressen i Stockholm. Men Ellen Key tar tillfället i akt för en annan predikan. Till den nyblivna hustrun skriver hon:

> Och om Ni framdeles behandlar John Landquist – *min älskade gosse* – så jäkligt som Pennskaftet sin ... Dick, då ... *ber* och *bönfaller* [jag] honom att förlöpa Eder! ... Kärlek, äktenskap, moderskap – är inte detta 100 gr. viktigare än rösträtten!!! Jag, som började läsa Ert brev så glad och tänkte: nu får jag veta om barnen, när de gifte sig o.s.v. o.s.v. jo pytt! En hel sida ämbetsverk istället!! Unga förtjusande, äldre syster till Pennskaftet: tänk på att John Landquist är en *framtidsman* vars arbete *Ni* behöver hägna och en erotiskt mycket intensiv natur, som ej alls nöjer sig med skrapkaker från F.K.P.R. [Föreningen för kvinnans politiska rösträtt] *Amen.*[11]

Vad visste Ellen Key om John Landquists erotiska natur? Varför var John hennes »älskade gosse» och varför väntade hon så otåligt på att få veta när giftermålet hade ägt rum? Isaksson och Linder som citerar ur brevet gör följande anmärkning:

> Självfallet hade det Wägner-Landquistska äktenskapet kommit att livligt intressera den i kärleken så djupt engagerade »så genannte gute Tante Ellen Key». John Landquist hade ju skrivit en bok om henne och Elin var en lovande feminist – beskyddarskapet var så gott som oundvikligt.[12]

Kanske var beskyddarskapet mer fast grundat än så. Kanske var Ellen Key invigd i något. Landquist berättar i sin minnesbok om hur Ellen Key inför hans bok om henne 1909 hade anförtrott honom den hemliga historien med Urban von Feilitzen, alias Robinson.[13] Tänk om den mycket yngre John Landquist återgäldade, började ta Ellen Key till förtrogen i erotiska angelägenheter! Kanske skulle det påverka även vår upplevelse av brevet från Ellen Key till Elin Wägner.

IV. Bara Maria

Ett nyanserat porträtt av Maria von Platen har äntligen tecknats och kommer förhoppningsvis snart att vara tillgängligt. Det är ett manuskript av Ingrid Lyttkens, »Nora och Fylgia. Maria von Platen i Stockholm 1903–1913». Ingrid Lyttkens dog 1990, efter en tids sjukdom. När jag träffade henne kort före hennes död var manuskriptet i stort sett färdigt. Jag fick intryck av att ett brev, en pusselbit som jag tyckte mig ha, saknades men läget var nu inte sådant att jag vidare kunde oroa henne med det. Först nu, sex år senare, har jag genom Bure Holmbäcks försorg kommit åt att läsa Ingrid Lyttkens framställning.

En stark, självständig, sammansatt Maria träder fram, precis en sådan som man har drömt sig och som man väntar sig att Hjalmar Söderberg skulle ha älskat och låtit sig ryckas med av. Jag har inget skäl att föregripa Ingrid Lyttkens bok, den talar för sig själv. Men det viktiga brevet saknas mycket riktigt. Den bild av Maria som tecknas har fått lov att avvara det. Bilden bygger istället, med vissa kompletteringar, på samma material som tidigare – bara så mycket mer nyanserat, välgrundat och övertygande sammansatt.

Men hur skulle det vara om vi hade haft en samtida bild av Maria att lägga till? Tecknad av en älskare, nära inpå. Utan Söderbergs besvikelse, utan von Melsteds »glada hedonism» (Holmbäck) – för att inte säga erotiska cynism? En tacksam och hängiven väns, ute ur stormen men med hänryckningen i färskt minne? En bild som ord för ord kunde jämföras med John Landquists femtioett år senare tecknade?

V. Det undanskymda brevet

Bilden finns. Den finns i ett brev från John Landquist till Ellen Key skrivet den 7 oktober 1910, drygt en månad efter mötet med Elin Wägner i Arild.[14] Hur förtrolig kommunikationen var framgår av det PS där John Landquist ber mottagaren att förinta brevet. Det framgår att John Landquist med Ellen Key har delat sitt passionerade förhållande till en anonym kvinna, ett förhållande som pågick ännu vid Keys och hans senaste möte. Det "märkliga" som han nu vill berätta är hur han trots denna kärlek har kommit att förälska sig i en annan kvinna. Den senare namnges i brevet: Elin Wägner. Den förra förblir anonym, men uppenbart är att det rör sig om Maria von Platen.

Bilden av Maria von Platen från 1961 förstärks och intensifieras. Så gör även intrycket av John Landquists känslor för henne. Ännu långt fram på sommaren 1910 var han en förälskad och beroende man. I sak skiljer sig brevet något från framställningen femtio år senare. Tiden efter återföreningen i december 1909, omnämnd i citatet ur brevet till Sten Rein ovan, hade inte bara inneburit att Landquist blev vad han kallar "förbittrad". Ännu på sommaren var han full av förhoppningar och delade med sin förtrogna förväntningarna inför en resa med sin älskade. Hinder för resan och kärleken är inte Marias lynnighet, vad han 1961 talar om som hennes »våldsamma kastningar». Det är hennes yttre förhållanden.

Men också, och framför allt, hennes brist på djupare kärlek till honom själv. Det är denna förödmjukelse som Landquist först sommaren 1910 menar sig ha fått mod att möta. Att den älskade skulle ha blivit »olycklig» när han drog sig ur framgår inte, ej heller att han i så måtto skulle ha »misstagit» sig på hennes känslor.

Framför allt är det Marias dimensioner som blir tydliga, i vilken grad hon var en ny och framtidsdiger varelse, i vilken grad hon kunde drabba den som mötte henne. I brevet från 1961 är det »ro och glädje» som Maria ger John Landquist. I brevet från 1910 är det *allt*. Allt, i verk som i liv, har han henne att tacka för. Inte som inspirativ kraft, som traditionell musa, det Maria ger är i kraft av henne själv, i kraft av hennes egen produktiva förmåga: »Kunna människor hålla af något hos mig, så är det hennes verk och hon lefver i allt som kan vara af någon gnista värde jag gjort under alla dessa år», skriver den nyförlovade Landquist till Ellen Key.

Med ovanlig tydlighet träder bilden av Maria von Platen fram. En »ny kvinna» – om än hon själv knappast skulle rubricera sig som en sådan. En kvinna av ett nytt släkte, »ett ursprungligt folk eller av ett som aldrig funnits», som det står i *Doktor Glas*, »en dotter av en fri stam».

Brevet från 1910 är en betydligt säkrare källa än beskrivningen från 1961. Ändå rör det sig inte heller här om en intressefri framställning. Till avsikterna får man nog räkna behovet av att inför Ellen Key rättfärdiga bytet av kärlekspartner. Brevet är på så rätt inte bara en skildring av två älskade kvinnor, det är lika mycket en försvarsskrift, en inlaga från en ung man för att visa att han i grunden inga avsteg gör från Ellen Keys lära om Den Enda Rätta och Den Stora Kärleken. Båda kvinnorna ska fås att framstå som den Rätta, om än inte den Enda. En lydnadsförklaring, ett vittnesbörd om den myndighet som Ellen Keys kärlekslära utövade.

Brevet, som jag tänker återge i sin helhet, förtydligar mönstret i alla de förhållanden som här har varit på tal. Det preciserar bakgrunden och klargör känsloläget när det gäller mötet i Arild. Det visar fram den ur psykohistorisk synpunkt mer än intressanta styrkan i det erotologiska välde som Ellen Key utövade – samtidigt som det något mildrar udden av hennes bakåtsträvande förmaningar till Elin Wägner. Det ger belägg för styrkan och konsekvensen i John Landquists känslor för Maria von Platen. Och det kastar ljus över Maria von Platen, Nora, fylgia och valkyria, den i sista hand oberörbara, kvinnan som för evigt fortsätter att förbrylla eftervärlden.

Stockholm 7/10 1910
Nytorgsg. 24 II

Kära Ellen Key

Nu skall Ni få höra på någonting märkligt och kanske skall jag göra Er förundrad, hur mycket Ni än känner om lifvet och dess omskiftningar.

Då jag sist träffade Er, kunde jag icke uttrycka mig på annat sätt för Er, emedan jag i det ögonblicket ännu åtminstone hoppades få göra den där resan. Men för mig själf var jag inte så säker. Jag hade under hela denna sommar blott mottagit några få och korta bref och i det senaste hade hon redan antydt flera olägenheter för henne att göra färden nu. Det egentliga hindret var väl att hon denna sommar varit samman med sin son. Det har alltid varit hennes sjuka samvete och hennes sorg att icke kunna vaka öfver hans uppfostran och leda honom. Hon kan ju inte ensam få ha honom – på grund af den barbariska lagen som nekar henne skilsmässa, och hon kan inte förmå sig att dela, konferera och strida om honom med den man hon djupt avskyr. Men nu skulle han ha sin utbildning på annan ort åtminstone än där fadern vistas och det var utsikter att hon kunde slå sig ner där med honom.

Då hon var fylld af dessa nya utsikter och i sammanhang därmed ytterligt räddhågad att genom någon plötslig egendomlig bortovaro väcka undran hos släkten, som önskade behålla henne; och kanske låta makten glida sig ur händerna, förstod jag redan hur osäker vår resa var.

Och några dar blott sen jag talat med Er kom den definitiva underrättelsen att hon varken kunde ej heller ville göra den sommarfärden med mig – så länge planerad, drömd och längtad!

Brefvet var formadt på ett så omotiveradt afvisande och kyligt sätt att jag mer än väl förstod dess outsagda språk. Det var inte bara hennes intensiva exklusivitet i känslan, som i mer än en stund kommit henne att i mig

se den som drog henne bort från hennes närmaste plikt. Det var den tysta torrheten bakom som inför ett val bekände: Jag älskar dig icke.

Men verkan blef denna gång inte densamma som förr. Ser Ni, efter vår förening igen hade det ändå aldrig riktigt blifvit som det varit, hur mildt och vänligt allt var emellan oss. Den förfärliga hösten hade varit för hård ändå. Och jag bar på en känsla som om jag hade förlyft mig! Och jag måste ju minnas de ord med hvilka hon kommit tillbaka till mig: Jag håller af dig och din värld, men jag älskar dig inte *så* som man skall älska – men jag kommer ändå, eftersom du håller mig kär och allt annat umgänge mellan oss blir smärtsamt och outhärdligt. Så sade hon den julkväll hon kom till mig. Hon sade det inte mer, men hon visste hvad hon sade. En annan gång bekände hon: »När solen skiner på mig och inom mig, då blir jag öm och älskar dig – såsom jag välsignar hela lifvet: jorden, himlen och solen, blommorna, träden och jag blir gifmild mot dig som mot allt; men när den mörka stunden kommer, då är du intet och borta och jag vill inte gå till dig. Det är inte den rätta kärleken» 1)

En sådan kärlek står trots många lätta och lyckliga stunder i resignationens tecken.

Men nu för första gången, när hennes ord: jag vill icke än en gång kom, vågade jag se rakt och klart in i min stora förödmjukelse.

Omedvetet hade jag växt och förändrats, kände mig nu befriad och vågade mig ända fram mot det beslutet: jag får och kan icke tigga vidare.

Jag låg sedan ensam någon vecka i Falsterbo och tänkte öfver detta. Det var som något stilla lossnade bara, nästan ingen bitterhet, men en lätt frihet – och de gångna dagarna stodo nu likväl nära och klara som förr.

Men nu, ser Ni, nu hände det märkvärdiga som i alla fall, hvad Ni än säger, bevisar att Vår Herre alltjämt styr världen och bredvid alla dumheter en och annan gång gör ett underbart genistreck. Ni ler åt ungdomens naivitet och lättviktighet och finner hvad jag nu skall berätta så naturligt att Ni måste le ännu mera.

Det kan Ni göra.

Men jag finner i alla fall det sammanträffande, som nu följde, besynnerligt och stort och meningsfullt.

Jag for till Arild att träffa Österling och andra dagen jag var där mötte jag i backen en flicka. Hon strålade upp när hon såg mig – – och för hvar dag som gick och vi vandrade på bergen, började vi hålla af hvarandra mer och mer.

Jag insåg strax, redan innan jag kunde känna varmare för henne, svalt och säkert och egendomligt klart att aldrig har jag känt någon som varit så samstämmig med mig som hon. Jag kände behag i hennes väsen i alla yttringar och skiftningar. Och inom kort visste jag att sådan, just sådan skall den vara som passar mig att lefva med. Jag som hittills i hela mitt lif lefvat i konflikter, anpassat mig, fallit undan och beundrat såg här in i någon med hvilken det inte stod till att uppleta någon spänning eller konflikt med – som ingen sky på en molnfri dag.

Och denna flicka älskar mig nu med alla en kvinnas djupaste och starkaste insikter, älskar mig som man blott kan göra när man vet att man vill lefva hela lifvet samman med en människa.

Vi skola gifta oss strax.

Ni känner henne. Det är Elin Wägner.

Ni finner detta lättsinnigt. Javisst, ty vi äro lättsinniga. Vi äro lekkamrater och höra ihop.

Men åter – Ni förstår att utan vemod har denna tid ändå ej varit för mig.

Jag har från begynnelsen sagt från att jag älskat någon annan mycket och länge. Men Elin har tystat mig och vill ingenting veta – förrän vår värld af minnen växt –. Hon *vet alltså ingenting* – utom om mitt minne och min tacksamhet mot någon. Hon vet att jag i denna stund skrifver till Er – men icke hvad jag skrifver.

Men Ni, till hvilken jag skrifver detta bref och som kanhända skall lyckönska mig, Ni måste minnas att äfven Ni, om ni någonsin gladde Er vid det lilla jag gjort, står i tacksamhetsskuld till den okända kvinnan – hon som älskar ensamheten och tystheten kring sitt namn och sitt lif och som ingen känner utom jag. Det jag skref om Er, hur det nu var, det lärde hon mig att skrifva. Och jag menar inte uteslutande genom den stämning och den insikt hennes väsen gaf mig, men äfven genom den klarhet och den känsla af ansvar hennes själ ägde. Hon tyckte inte om många människor – de flesta gaf henne afsmak. Men *Er* tyckte hon om. Kunna människor hålla af något hos mig, så är det hennes verk och hon lefver i allt som kan vara af någon gnista värde jag gjort under alla dessa år.

Min skuld till henne kan aldrig gäldas. Men brottet är icke mitt ändå. Det är den dunkla maktens, som nekade henne att älska mig.

Er
John Landquist

Det sista skall ändå bli i brefvet att jag ser långt in i hur gränslöst och mer och mer jag skall älska Elin – liksom hon älskar mig.

*

Ni bör allt förinta detta bref så småningom och så ber jag Er att denna kärleks plötslighet må vara en hemlighet. Ingen har med att göra när och hur vi lärde älska varandra.

J.L.

1) Hon sade det vackrare och enklare än jag nu minns

Birgitta Holm

NOTER

1 Citerat efter Ulla Isaksson och Erik Hjalmar Linder, *Elin Wägner. Amason med två bröst 1882–1922*, Stockholm 1977, s. 122.
2 Citerat efter Bure Holmbäck, *Hjalmar Söderberg och passionerna*, Stockholm 1991, s. 50.
3 Isaksson–Linder 1977, s. 151–164.
4 Sten Rein, *Hjalmar Söderbergs Gertrud. Studier kring ett kärleksdrama*, Stockholm 1962, s. 290 f. Brevet återges som bilaga, s. 285–296.

5 Merete Bonnesen i en recension av Reins avhandling, citerad efter Ingrid Lyttkens manuskript, »Nora och Fylgia. Maria von Platen i Stockholm 1903–1913», 1993, s. 75.
6 Holmbäck 1991, s. 49.
7 Rein 1962, s. 218.
8 Bure Holmbäck, *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv*, Stockholm 1988, s. 200.
9 Ibid., s. 198.
10 Rein 1962, s. 288.
11 Citerat efter Isaksson–Linder 1977, s. 166.
12 Ibid.
13 John Landquist, *Som jag minns dem*, Stockholm 1949, s. 63.
14 I Ellen Keys samling på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Nathan Söderblom om August Strindberg *Känt och okänt Några iakttagelser*

Litteraturläget

Nathan Söderbloms förhållande till August Strindberg och Söderbloms syn på Strindbergs författarskap har behandlats i korta översikter av Walter A. Berendsohn, Sven Delblanc, Per Henningsson, Emil Liedgren, Öyvind Sjöholm och Anna Söderblom. Det flyktiga, personliga samröret mellan Strindberg och Söderblom har Berendsohn, Henningsson och Anna Söderblom berört; den sistnämnda också författarens jordfästning, som Söderblom förrättade. Anna Söderbloms kommentarer är mest faktiska upplysningar till dokument hon återger; Berendsohn och Henningsson konstaterar därutöver, att en senare tids forskning visat hur klarsynt Söderblom var i sin uppskattning av Strindbergs dramatik. Delblanc använder starka ord och prisar Söderbloms »geniala och visionärt framsynta» värderingar av Strindberg och av verk som *Till Damaskus* och *Svarta fanor*. I centrum för Liedgrens och Sjöholms skildringar står Strindbergs begravning, om vilken den förstnämnde två dagar innan i sitt hem samtalade med Söderblom. Liedgren mindes livligt hur engagerad för uppdraget hans gäst varit. Därför gjorde han till huvudsak i artikeln att erinra om Söderbloms obegränsade villighet att försöka förstå »ovanliga, säregna, genialt begåvade» människor. Utifrån samma uppfattning såg Sjöholm en sällsam skickelse i att Söderblom fanns att tillgå som officiant den gången och »så kongenialt gestalta sista akten» i det egenartade livsdrama som var August Strindbergs.1

De rader som följer avser att på grundval av känt material men med stöd också av sådant, som tidigare inte använts, något bredda och förtydliga bilden av Söderbloms Strindbergsuppfattning samt att med nya inslag återberätta händelserna den 19 maj 1912, då Söderblom jordfäste en man, vilkens författarskap – till dels – intensivt angick honom men som han i livet aldrig mötte.

Nathan Söderblom skrev åren 1909–12 fem texter särskilt ägnade Strindberg. Tre gavs ut i samtiden. Den första var en artikel »Strindberg och makterna» i *Stockholms Dagblad* den 22 januari 1909, beställd av huvudredaktören Karl Hildebrand till Strindbergs 60-årsdag.2 Det andra tillfället var den 14 november 1911, då Söderblom svarade på Dagens Nyheters enquête bland undertecknare av Strindbergsuppropet om skälen till att de skrivit på. Det tredje bidraget, »Till frågan om Strindberg och religionen», publicerades 1912 efter Strindbergs bortgång. Bonniers hade samma dag författaren avled beställt »något om Strindbergs religiösa föreställningar» för juninumret av förlagets månadshäften och vänt sig till Söderblom, då – som man anförde – säkerligen »ingen bättre än Ni förstått denna sida af diktarens själsslif». Artikeln skrevs under en censorsresa – »skyll flyktigheten i dessa rader på en censors korta frukostlof», kommenterade Söderblom det första utkastet. Han daterade sitt slutliga manus Karlstad, Laxå 22 maj 1912.3

Till 30-årsminnet av August Strindbergs död offentliggjorde Anna Söderblom i en understreckare i *Svenska Dagbladet* 13/5 1942 ett brev 15/2 1911 till Svenska akademien, där Söderblom med motivering föreslår August Strindberg till nobelpriset i litteratur. Året innan hade hon i *Mårbacka och Övralid* låtit trycka ett brev 15/11 1911 från Verner von Heidenstam – dagen efter DN-enquêten – i vilket han kritiserade hennes make för att ta parti för Strindberg samt svaret från Söderblom den 19 november. De tre dokumenten utgavs på nytt 1956 i Anna Söderbloms posthuma memoarer *På livets trottoir*, 2.4